

УДК 343.14

Н.В. ГЛИНСЬКА, канд. юрид. наук, Науково-дослідний Інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В. Сташиса НАПрН України

ФАКТИЧНІ ЗАСОБИ ОБГРУНТУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ РІШЕНЬ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ

Ключові слова: докази, непроцесуальна інформація, доказування фактичних підстав, обґрунтування кримінальних процесуальних рішень, засоби обґрунтування, стандарт обґрунтованості

У кримінальному провадженні фактичні дані, за допомогою яких встановлюються обставини, що підлягають доказуванню, називаються доказами. Останні можуть бути отримані у встановленому законом порядку і неодмінно з тих джерел, вичерпний перелік яких надається у ст.84 Кримінального процесуального кодексу України 2012 року (далі – КПК). На підтвердження фактичних обставин мають наводитися лише належні і допустимі докази, що досліджені особою, що приймає кримінальне процесуальне рішення (далі – КППР), у в судовому засіданні (усне провадження) чи особисто шляхом безпосереднього ознайомлення з ними у ході письмовому провадженні. При цьому закон пов'язує можливість прийняття законних і обґрунтованих рішень не з яким-небудь одним доказом, а з їхньою сукупністю (ст.94 КПК). Під останньою в науці кримінального процесу розуміється «особливим чином організоване об'єднання всієї безлічі належних і допустимих у кримінальній справі доказів, що утворюють у своїй єдності цілісну і стабільну структуру, яка забезпечує адекватне відображення всіх елементів предмета доказування, прийняття обґрунтованих рішень по кримінальній справі» [1, с.67]. Саме зазначена безліч доказів і утворює інформаційний зміст фактичних засобів обґрунтування КППР. Така сукупність

має бути необхідною та достатньою для однозначного висновку про встановлення обставин, що складають суть фактичних підстав для прийняття КППР. Водночас тут виникає питання щодо можливості використання іншої (недоказової чи непроцесуальної) інформації для обґрунтування правильності ухвалених КППР. Адже законодавцю при формулюванні підстав для прийняття певних КППР в новому КПК, в тому числі й тих, що пов'язані із застосуванням процесуального примусу, знов таки не вдалося уникнути від застосування таких неоднозначних не лише термінологічно, а й змістовно понять, як «достатні підстави вважати», «достатні обставини», «достатні відомості» (наприклад, при регламентації підстав для проведення слідчих (розшукових) дій – ст.223 КПК). Останні були наявними в КПК 1960 р. та зазнали обґрунтованої критики через їх невизначеність. А отже вирішення питання про те, що ж треба розуміти під такими достатніми підставами (данні, докази чи інформацію), а відповідно й оцінка інформаційної обґрунтованості прийнятих КППР знов таки залишиться без чітких критеріїв. Такий стан правової регламентації обумовив існування як на практиці, так і в науці диференційованого підходу до розуміння інформаційної основи КППР.

Проблема доказування фактичних підстав ухвалення КППР активно розроблялась на сторінках процесуальної літератури. За радянських часів нею опікувалися М.І. Бажанов, Ю.М. Грошевий, В.Я. Дорохов, А.Я. Дубінський, В.С. Зеленецький, Л.М. Карнеєва, П.А. Лупінська, Ю.В. Манаєв, П.Ф. Пашкевич, М.С. Строгович та інші відомі процесуалісти. Суттєвий внесок у розробку проблеми фактичної обґрунтованості окремих процесуальних рішень внесли О.В. Гладишева, Н.Г. Муратова, М.А. Погорецький, Н.А. Подольний, В.О. Семенов та інші сучасні дослідники. Водночас, попри підвищену увагу до питання доказування фактичних підстав ухвалення КППР, недостатньо розробленим та таким, що неоднозначно тлумачиться в науковій літературі, залишаються низка питань, зокрема, про те, що треба розуміти під достатніми підставами

для ухвалення КПП (данні, докази чи інформацію), щодо правомірності та меж використання непроцесуальної інформації при обґрунтуванні КПП та ін. Між тим, вирішення цих питань має суттєве практичне значення, оскільки від цього залежить не лише досягнення єдності у правозастосовній практиці, а, перш за все, ефективність забезпечення конституційних прав та свобод людини, що можуть бути суттєво обмежені через ухвалення певних різновидів КПП.

У цій статті в контексті дослідження стандарту обґрунтованості КПП виявимо основні аспекти (правомірність та межі) використання непроцесуальної інформації при обґрунтуванні КПП. Для досягнення мети дослідження перед ним поставлені такі завдання: 1) надати загальну характеристику не процесуальної інформації, що використовується у перебігу кримінального провадження; 2) визначити межі її використання при обґрунтуванні КПП.

У теорії кримінального процесу більшість вчених розділяють думку про те, що фактичними підставами для прийняття КПП є сукупність допустимих, належних та достовірних доказів. У той же час не можна заперечувати той факт, що в перебігу кримінального провадження суб'єкти доказування отримують інформацію з різних джерел і за допомогою різних засобів, при цьому така інформація набуває й неоднакове процесуальне значення. В результаті виникає необхідність розмежування інформації на процесуальну (доказову) і непроцесуальну. Доказовою вона буде при наявності властивостей належності, допустимості та достовірності, критерії яких встановлені в статтях 84–94 КПК України. В іншому ж випадку отримана інформація буде *непроцесуальною*. І хоча в науці відсутнє чітке та однозначне уявлення щодо її поняття та природи [2, с.33; 3, с.108–125], цілком можна констатувати, що для характеристики непроцесуальної інформації в сфері кримінального провадження притаманні такі основні загальні її риси: 1) це будь-які відомості, що мають значення для провадження; 2) такі відомості отримані поза встановленою в кримінальному

процесуальному законодавстві процедури та 3) сфера їх застосування в доказуванні є обмеженою. Також у перебігу здійснення кримінального провадження за певних, визначених у законі умов непроцесуальна інформація може стати доказовою (процесуальною) чи трансформуватися у доказову або використовуватися при прийнятті деяких процесуальних, а також організаційних і тактичних рішень [4]. Водночас неоднозначною є позиція вчених щодо меж використання непроцесуальної інформації при ухваленні КПП, зокрема, її самодостатності для прийняття низки КПП (в основному щодо проведення слідчих дій).

Так, на думку М.А. Погорельського, формулювання законодавцем підстав для прийняття певної групи КПП через такі терміни, як «наявність даних», «наявність достатніх даних», «наявність достатніх підстав» (щодо проведення слідчих дій, спрямованих на отримання доказів) свідчить про те, що закон допускає прийняття цих рішень за наявності імовірних знань та відповідно інформаційною основою формування підстав прийняття окремих з них, виходячи з власного розсуду уповноваженої особи, можуть бути як докази, так і матеріали ОРД чи сукупність доказів і матеріали ОРД, так і інші достатні дані, отримані з передбачених кримінально-процесуальним законом джерел [5, с.323]. При цьому непроцесуальна інформація (ОРД) може використовуватися для обґрунтування КПП про порушення провадження у кримінальній справі, проведення слідчих дій з метою отримання доказів у кримінальній справі, застосування заходів примусу та забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві [5, с.336–337]. А отже, що існують КПП, для яких сукупність доказів не є обов'язковою умовою їх прийняття [5, с.322; 6, с.49]. В.О. Семенов вважає, що «підставою для проведення слідчих дій можуть бути не лише кримінально-процесуальні докази, а й фактичні дані, отримані з оперативно-розшукових джерел» [7, с.140]. При цьому автор допускає можливість використання перевірених на предмет достовірності матеріалів ОРД в якості єдиної фак-

тичної підстави лише для проведення слідчих дій, спрямованих на виявлення та закріплення доказів. Аналогічну точку зору висловлює О.В. Гладішева, на думку якої критерієм, що дозволяє покласти в основу КПП відомості, здобуті непроцесуальним шляхом, є можливий «імовірний характер рішення» [8].

Не вдаючись докладного аналізу цієї проблематики, зазначимо наступне. З огляду на сучасну специфіку інформаційного суспільства, що полягає у створенні та використанні широкого потоку інформаційних ресурсів в електронній формі навряд чи можна нехтувати потенціалом недоказової інформації в сфері кримінального провадження, особливо в ситуаціях дефіциту доказової інформації на початкових етапах досудового розслідування, при проведенні негласних слідчих дій. В таких умовах розвитку інформаційних технологій практика взаємодії слідчих та судових органів свідчить про формування нового напрямку в цієї діяльності, що може бути позначений як інтеграція інформаційних технологій правозастосування. В структурі цих технологій можуть бути виділені інформаційні технології доказування: технології інформаційно-довідкових правових систем, відомчі обліково-реєстраційні системи МВС, генеральної прокуратури та інших відомств [9, с.54–56]. Відповідно досвід використання такої інформації, отриманої з електронних ресурсів, видається позитивним, оскільки вона має певну цінність. Водночас з огляду на невелику надійність непроцесуальної інформації, яка не завжди може бути перевірена (що неминує тягне неможливість встановлення її достовірності) ми схилиємось до позиції тих вчених, що вважають можливим її використання в обмежених випадках (в основному про проведенні слідчих дій, для забезпечення безпеки) і лише у сукупності з недоказовою інформацією. Як влучно зазначає М.А. Колоколов, для проведення слідчих дій, що обмежують конституційні права та людини та громадянина необхідною є наявність не лише «формально-правових», а й «матеріально-правових підстав»: сукупності доказів, що по-перше,

свідчать про те, що проведення дій, що передбачається по справі, надасть певний результат, та по-друге, у справі наявні відомості, що вказують на необхідність суттєвого обмеження конституційних прав в інтересах судочинства... відповідно клопотання слідчого про дозвіл на проведення даних слідчих дій мають бути вмотивовані та підтверджені *доказами* (курсив наш. – Н.Г.), що відповідають встановленим у законі вимогам [10, с.92–93]. По суті аналогічну думку раніше висловлювала Л.М. Карнеєва [11, с.7].

Дійсно, використання непроцесуальної інформації в доказуванні створює певні складнощі із дотриманням гарантій забезпечення прав та свобод учасників кримінального провадження, та ухваленням дійсно обґрунтованого та справедливого рішення по справі. І навпаки, наведення саме сукупності доказів, що відповідають встановленим у законі вимогам, в обґрунтування КПП, що ініціюють розгляд питання про застосування тих чи інших обмежень в сфері кримінального провадження, а тим більше тих, що є безпосередньою підставою для їх застосування є важливою гарантією дотримання конституційних прав та свобод людини в цій сфері. Тож, на наш погляд, непроцесуальна інформація (тобто, будь-які відомості, що мають значення для кримінального провадження, що отримані поза додержанням встановленої законом процедури) в певних випадках може бути використана при обґрунтуванні окремих досудових КПП (про проведення слідчих дій, забезпечення безпеки осіб) та лише у сукупності із доказами (а не як альтернатива останнім).

Викладене аж ніяк не перекреслює, а навпаки, ще раз підтверджує правило про те, що обґрунтованість КПП у її сучасному розумінні базується лише на сукупності доказів. Вважаємо, що «прив'язування» стандарту обґрунтованості саме до достатності доказів сприятиме підвищенню якісного рівня правозастосовної діяльності, попередженню прийняття голосливих, нічим не підтверджених рішень, а значить й випадків невинуватого обмеження основоположних прав та свобод людини в

перебігу здійснення кримінального провадження. Відповідно, принциповим для вдосконалення правозастосовної діяльності у руслі підвищення її правозахисного характеру є нормативне закріплення загального визначення стандарту обґрунтованості КПП, неодмінною складовою якого є вимога наведення в описово-мотивувальній частині ухваленого КПП сукупності належних, допустимих та достовірних доказів, достатніх для достовірного підтвердження правильності прийнятого рішення; та чітке закріплення в законі підстав та умов для їх прийняття окремих різновидів КПП, яке б не надавало широкий простір для їх тлумачення правозастосувачами.

Таким чином, використання непроцесуальної інформації (будь-яких відомостей, що мають значення для кримінального провадження, але отримані поза додержанням встановленої законом процедури) в сфері кримінального провадження допускається при ухваленні певних проміжних КПП і лише у сукупності із доказами (а не як альтернатива останнім). Запобіганню випадкам невинуватого обмеження основоположних прав та свобод людини в перебігу здійснення кримінального провадження сприятиме нормативне закріплення загального визначення стандарту обґрунтованості КПП, неодмінною складовою якого є вимога наведення в описово-мотивувальній частині ухваленого КПП сукупності належних, допустимих та достовірних доказів, достатніх для достовірного підтвердження правильності прийнятого рішення; та чітке закріплення в законі підстав та умов для їх прийняття окремих різновидів КПП, яке б не надавало широкий простір для їх тлумачення правозастосувачами.

Тема з'ясування сутності фактичних засобів обґрунтування КПП та використання в цьому процесі непроцесуальної інформації є доволі об'ємною. Тому для її повного опрацювання, звичайно, потрібно здійснювати подальші дослідження. Останні є доцільними за такими напрямками наукових розвідок: 1) співвідношення непроцесуальної та доказової інформації в межах процесу ухвалення кримі-

нальних процесуальних рішень; 2) технологія використання доказової та іншої інформації при обґрунтуванні КПП.

ЛІТЕРАТУРА

1. Зеленецкий В. С. Прокурорский надзор за исполнением закона о всестороннем полном и объективном исследовании обстоятельств уголовного дела в стадии предварительного расследования : учеб. пособие / Зеленецкий В. С. – Х. : Ин-т повышения квалификации районных и городских прокуроров при прокуратуре союза ССР, 1990. – 92 с.
2. Бедняков Д. И. Непроцесуальная информация и расследование преступлений / Бедняков Д. И. – М. : Юрид. лит., 1991. – 207 с.
3. Шейфер С. А. Доказательства и доказывание по уголовному делу / Шейфер С. А. – М. : Норма, 2009. – 126 с.
4. Сырбу А. В. Понятие и виды информации, используемой в процессе расследования преступлений / Сырбу А. В. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://law.edu.ru/doc/documents.asp?docID=1202967>.
5. Погорельский М. А. Функциональное призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі : монографія / Погорельский М. А. – Харків : Арсіс, ЛТД, 2007. – 576 с.
6. Чувилев А. А. Об основаниях производства отдельных следственных действий / Чувилев А. А. // Процессуальные вопросы производства расследования на современном этапе : сб. науч. тр. – Волгоград, 1988. – С. 49.
7. Семенов В. А. Следственные действия в досудебном производстве (общие положения теории и практики) / Семенов В. А. – Екатеринбург : ИД «Уральская государственная юридическая академия», 2006. – 300 с.
8. Гладышева О. В. Уголовно-процесуальные решения: проблема определения / Гладышева О. В. // Вестник Оренбургск. гос. унта. – 2012. – № 3 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://vestnik.osu.ru/2012_3/7.pdf.
9. Ниесов В. А. Правовое и информационное обеспечение доказательственной деяте-

льности в уголовном процессе / Ниесов В. А. Губенко С. В. // Росс. юстиция. – 2009. – № 5. – С. 54–56.

10. Колоколов Н. А. Оперативный судебный контроль в уголовном процессе / Колоколов Н. А. – М. : Юрист, 2008. – 253 с.

11. Карнеева Л. М. Особенности пределов доказывания при принятии некоторых процессуальных решений в стадии предварительного расследования / Карнеева Л. М., Миньковский Г. М. // Вопросы предупреждения преступности. – 1966. – Вып. 4. – С. 83–109.

Глинська Н. В. Фактичні засоби обґрунтування кримінальних процесуальних рішень: окремі аспекти / Н. В. Глинська // Форум права. – 2014. – № 4. – С. 71–75 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2014_4_15.pdf

Розглянуто питання щодо характеристики непроцесуальної інформації в сфері кримінального провадження. Акцентовано увагу на широкому спектрі такої інформації та позитивному досвіді її використання при доказуванні в кримінальному процесі. Водночас з огляду на необхідність пріоритетного забезпечення конституційних прав та свобод осіб в сфері кримінального провадження автором зроблено висновок про доцільність обмеженого використання непроцесуальної інформації при обґрунтуванні лише певних проміжних процесуальних рішень і лише у сукупності із доказами (а не як альтернатива останнім).

***

Глинская Н.В. Фактические средства обоснования уголовных процессуальных решений: отдельные аспекты

Рассмотрены вопросы характеристики непроцесуальной информации в сфере уголовного производства. Акцентируется внимание на широком спектре такой информации и положительном опыте ее использования при доказывании в уголовном процессе. Одновременно, учитывая необходимость пріоритетного обеспечения конституционных прав и свобод лиц в сфере уголовного производства, автором сделан вывод о целесообразности ограниченного использования непроцесуальной информации при обосновании только определенных (промежуточных) процессуальных решений и лишь в совокупности с доказательствами (а не как альтернатива последним).

***

Glinskaya N.V. The Actual Means of Criminal Procedural Decisions Justification: Particular Aspects

The issues of non-procedural information characteristics in criminal proceedings have been considered. The attention has been focused on a wide range of such information and the positive experience of its use in providing proofs for a criminal proceeding. At the same time, considering the necessity for prior ensuring constitutional personal rights and freedoms in criminal proceeding, the author has concluded the reasonableness of non-procedural information limited use in justification of only particular (intermediate) procedural decisions and only together with the evidence (not alternative to the latter).